

Η Ελληνική Νομοθεσία για την έρευνα στα βλαστοκύτταρα. Άγνοια ή σκοπιμότητα του Νομοδέτη;

Δημήτριος Α. Αποστολίδης

Ιατρός – Θεολόγος

Τμήμα Παθολογίας Γ.Ν. Παπαγεωργίου, MSc στην Ιατρική Ερευνητική Μεθοδολογία

Εισαγωγή – Η ρύθμιση της έρευνας στα έμβρυα και στα βλαστοκύτταρα πριν το 2002

Ως το 2002 η χώρα μας δεν διέθετε ιδιαίτερο νόμο, που να καθορίζει το πλαίσιο της έρευνας στα έμβρυα και στα βλαστοκύτταρα, ενώ δεν ρυθμίζόταν ούτε και η πολύ γνωστότερη και με μεγαλύτερο ενδιαφέρον για το ευρύ κοινό τεχνική της υποβοήθουμενης αναπαραγωγής¹. Η έρευνα στα υπεράριθμα έμβρυα των διαδικασιών υποβοήθουμενης αναπαραγωγής καθορίζόταν ώς το 1998 από το Ελληνικό Σύνταγμα, το οποίο στο άρθρο 2, παρ. 1 αναφέρει ότι η ανθρώπινη αξία χρήζει προστασίας. Το καθοριστικό ερώτημα βέβαια είναι: έχει το έμβρυο ανθρώπινη αξία; Ποιο είναι το status του; Είναι άνθρωπος και αν ναι, από πότε; Η μη ομόφωνη απάντηση στο ερώτημα αυτό υποδεικνύει το δυσχερές της ερμηνείας του άρθρου αυτού του Συντάγματος.

Το 1998 η χώρα μας με τον νόμο 2619/1998 (ΦΕΚ Α' 32/19.6.1998), επικύρωσε τη Σύμβαση του Οβιέδο, με την οποία απαγορεύτηκε η δημιουργία ανθρώπινων εμβρύων για ερευνητικούς σκοπούς. Ακόμη και για τις εξαιρετικές περιπτώσεις, στις οποίες επιτρέπεται η έρευνα σε έμβρυα, η παρ. 1 του άρθρου 18 της Σύμβασης ορίζει ότι πρέπει να εξασφαλίζεται η επαρκής προστασία του εμβρύου². Η παράγραφος 2 του ίδιου άρθρου αναφέρει ότι η δημιουργία εμβρύων με σκοπό την έρευνα απαγορεύεται³. Πάντως στη Σύμβαση του Οβιέδο ο όρος άνθρωπος (*human being*) δεν ορίζεται, δηλαδή δεν γίνεται σαφές αν περιλαμβάνει τα έμβρυα, αφήνοντας ανοικτή την ερμηνεία του όρου⁴.

Ήταν φανερό ότι το Σύνταγμα και η Σύμβαση του Οβιέδο δεν μπορούσαν να καλύψουν και να ρυθμίσουν όλες τις συνιστώσες των πρωτόγνω-

ρων ζητημάτων, που είχαν δημιουργήσει οι καινούριες ανακαλύψεις και δυνατότητες στον χώρο της αναπαραγωγής και έρευνας στα έμβρυα. Μπροστά σ' αυτό το νομοθετικό κενό ο Έλληνας νομοθέτης επεξεργάστηκε και ψήφισε δύο νόμους, οι οποίοι ρυθμίζουν επαρκώς την έρευνα στα βλαστοκύτταρα. Οι νόμοι αυτοί είναι ο 3089/2002 (ΦΕΚ Α' 327/23-12-2002) με τίτλο «Ιατρική Υποβοήθηση στην Ανθρώπινη Αναπαραγωγή» και ο 3305/2005 (ΦΕΚ Α' 17/27-1-2005) με τίτλο «Εφαρμογή της Ιατρικώς Υποβοήθουμενης Αναπαραγωγής».

Κριτική στον νόμο 3089/2002

Η ανάλυση, που θα ακολουθήσει, θα επικεντρωθεί στα σημεία εκείνα του νόμου, που αφορούν στα βλαστοκύτταρα και το συναφές ζήτημα της υπόστασης του πρώιμου εμβρύου, όπως το αντιμετωπίζει ο νόμος και όχι σε ολόκληρο το νομοσχέδιο. Αρχικά, όταν ο νόμος κάνει λόγο για τα έμβρυα, που προκύπτουν από τις διαδικασίες της εξωσωματικής, αναφέρεται συστηματικά σε αυτά ως «γονιμοποιημένα ωάρια»⁵. Κατά τη γνώμη μας είναι επιστημονικά αρτιότερο να αναφέρονται ως ζυγωτά ή έμβρυα *in vitro* ή προεμφυτευτικά έμβρυα και όχι ως γονιμοποιημένα ωάρια, καθώς ο όρος αυτός δημιουργεί την εντύπωση μιας απλής μεταβολής της κατάστασης ενός ωαρίου, ενός δηλαδή κυττάρου, από ένα αγονιμοποίητο σε ένα γονιμοποιημένο στάδιο, ενώ αποσιωπάται κατά κάποιο τρόπο το γεγονός ότι από τη στιγμή που ολοκληρώνεται η γονιμοποίηση του ωαρίου δεν υπάρχουν πλέον ωάριο και σπερματοζωάριο και υφίσταται πλέον μια νέα, γενετικά μοναδική και ανεπανάληπτη ύπαρξη.

Το δεύτερο σημείο της κριτικής αφορά στο

άρθρο 1459 ΑΚ, όπως αυτό αντικαταστάθηκε από το άρθρο πρώτο του ν. 3089/2002, το οποίο παραθέτουμε αυτούσιο:

Άρθρο 1459 ΑΚ

Τα πρόσωπα που προσφεύγουν σε τεχνητή γονιμοποίηση αποφασίζουν με κοινή έγγραφη δήλωσή τους προς τον ιατρό ή τον υπεύθυνο του ιατρικού κέντρου, που γίνεται πριν από την έναρξη της σχετικής διαδικασίας, ότι οι κρυοσυντηρημένοι γαμέτες και τα κρυοσυντηρημένα γονιμοποιημένα ωάρια που δε θα τους χρειασθούν για να τεκνοποιήσουν:

α) Θα διατεθούν χωρίς αντάλλαγμα, κατά προτεραιότητα σε άλλα πρόσωπα, που θα επιλέξει ο ιατρός ή το ιατρικό κέντρο.

β) Θα χρησιμοποιηθούν χωρίς αντάλλαγμα για ερευνητικούς ή θεραπευτικούς σκοπούς.

γ) Θα καταστραφούν.

Αν δεν υπάρχει κοινή δήλωση των ενδιαφερομένων προσώπων, οι γαμέτες και τα γονιμοποιημένα ωάρια διατηρούνται για χρονικό διάστημα πέντε ετών από τη λήψη ή τη δημιουργία τους και μετά την πάροδο του χρόνου αυτού είτε χρησιμοποιούνται για ερευνητικούς ή θεραπευτικούς σκοπούς είτε καταστρέφονται. Τα μη κρυοσυντηρημένα γονιμοποιημένα ωάρια καταστρέφονται μετά τη συμπλήρωση δεκατεσσάρων ημερών από τη γονιμοποίηση. Ο τυχόν ενδιάμεσος χρόνος κρυοσυντήρησής τους δεν υπολογίζεται.

Πέραν της αναφοράς των εξωσωματικών εμβρύων ως «γονιμοποιημένων ωαρίων», που ήδη έχει σχολιαστεί, ο νομοθέτης φαίνεται ότι τα αντιμετωπίζει ως πράγμα, δηλαδή ως αντικείμενο δικαίου, αφού τα έμβρυα αυτά μπορούν να χαριστούν, να χρησιμοποιηθούν για ερευνητικούς ή θεραπευτικούς σκοπούς, δηλαδή να αποτελέσουν πιγή βλαστοκυττάρων, ή απλά να καταστραφούν. Ακόμη κι αν οι γονείς δεν αναφέρουν σαφώς την επιθυμία τους για την τύχη των παιδιών τους, αυτά υποχρεωτικά θανατώνονται ή διατίθενται για ερευνητικούς ή θεραπευτικούς σκοπούς. Ως χρονικό όριο για όλα τα παραπάνω ορίζονται οι 14 ημέρες. Δηλαδή ο Έλληνας νομοθέτης στο άρθρο 1459 ΑΚ υιοθετεί πλήρως τη θεωρία του προεμβρύου, μη αποδίδοντας καμία ηθική υπόσταση στο έμβρυο⁶. Το σκεπτικό του για την επιλογή των 14 ημερών δίνεται στην εισηγητική έκθεση: «...Μετά τις 14 ημέρες κατά τα διδάγματα της ιατρικής επιστήμης σχηματίζονται

οι καταβολές του νευρικού ιστού». Με την άποψη αυτή του νομοθέτη συμφωνεί και η Εθνική Επιτροπή Βιοηθικής, όπως σημειώνεται χαρακτηριστικά στην εισήγηση της για τον νόμο του 2002 για την υποβοηθούμενη αναπαραγωγή. Η Επιτροπή θεωρεί θεμιτές τις διατάξεις, που αφορούν τις πιθανές χρήσεις του πλεονάζοντος γεννητικού υλικού (σ. εννοεί τα πλεονάζοντα έμβρυα). Ειδικά ως προς τη χρήση του γεννητικού υλικού για ερευνητικούς ή θεραπευτικούς σκοπούς, το σχέδιο συμβαδίζει με την από 21.12.2001 Εισήγηση της Επιτροπής «για τη χρήση των βλαστοκυττάρων στη βιοϊατρική έρευνα και την κλινική ιατρική», στην οποία τονίζεται ως αναγκαία προϋπόθεση η προηγούμενη συναίνεση ύστερα από κατάληη πληροφόρηση των δοτών των γαμετών (σημείο Β' 5). Δηλαδή η Εθνική Επιτροπή, στην οποία συμμετέχουν ιατροί, υιοθετεί τον όρο «γεννητικό υλικό» για να χαρακτηρίσει τα έμβρυα, ενώ όρος γεννητικό υλικό ως γνωστόν αποδίδεται μόνο στα ωάρια και τα σπερματοζωάρια⁷.

Η «καθαρή» αυτή θέση του νομοθέτη, ότι το έμβρυο τουλάχιστον ώς τη 14η ημέρα δεν αντιμετωπίζεται ως πρόσωπο, έρχεται σε πλήρη αντιδιαστολή με τη θεώρηση του εμβρύου από το άρθρο 1711 του Κληρονομικού Δικαίου του Αστικού Κώδικα, μετά την αντικατάστασή του από το άρθρο τρίτο παρ. 1 του ν. 3089/2002, στο οποίο αναφέρεται: «Κληρονόμος μπορεί να γίνει εκείνος, που κατά το χρόνο της επαγγήγεις βρίσκεται στη ζωή ή έχει τουλάχιστον συλληφθεί... Χρόνος της επαγγήγεις είναι ο χρόνος θανάτου του κληρονομουμένου». Δηλαδή, σ' αυτό το άρθρο αποδίδονται στο έμβρυο, που μόλις έχει δημιουργηθεί, ιδιότητες προσώπου, υποκειμένου δηλαδή δικαίου, αφού καθίσταται κληρονόμος κάποιου. Όπως γίνεται αντιληπτό, πρόκειται για μια οξεία ανακολουθία του νομοθέτη, ο οποίος στην πρώτη περίπτωση (του νόμου 3089/2002 για την υποβοηθούμενη αναπαραγωγή) θεωρεί τα προεμφυτευτικά έμβρυα ως αντικείμενο δικαίου, επιβάλλοντας μάλιστα την καταστροφή τους μετά την παρέλευση 5 ετών, ενώ στη δεύτερη περίπτωση (του άρθρου 1711 του Κληρονομικού Δικαίου) τα αναγνωρίζει ως υποκείμενα δικαίου.

Ο Νόμος 3305/2005

Ο Νόμος 3305/2005 «Εφαρμογή των μεθόδων της Ιατρικώς Υποβοηθούμενης Αναπαραγωγής», που αφορά σε διατάξεις του Ποινικού Κώ-

δικα ήρθε ως συμπλήρωμα στον νόμο 3089/2002, που άπτεται διατάξεων του Αστικού Κώδικα και αποτέλεσε την πρώτη ρύθμιση στο ελληνικό δίκαιο, που προβλέπει ποινικές κυρώσεις σε θέματα σχετικά με τη γενετική τεχνολογία, σε μια προσπάθεια του νομοθέτη να παρακολοθήσει τις συνεχείς και ταχύτατες εξελίξεις στον τομέα αυτό⁸. Ο νόμος αποτελείται από οκτώ κεφάλαια και 33 άρθρα και ρυθμίζει λεπτομερώς τους κανόνες λειτουργίας των μονάδων ιατρικώς υποβοηθούμενης αναπαραγωγής και των τραπεζών κρυοσυντήρησης.

Η πρώτη εντύπωση που προκαλείται από την ανάγνωση του νόμου είναι θετική, αφού στα άρθρα 1 και 2 γίνεται λόγος για «σεβασμό της ελευθερίας του ατόμου και του δικαιώματος της προσωπικότητας και την ικανοποίηση της επιθυμίας για απόκτηση απογόνων με βάση τα δεδομένα της ιατρικής και της βιολογίας καθώς και τις αρχές της βιοηθικής», αναφέρεται δε ότι «κατά την εφαρμογή των παραπάνω μεθόδων πρέπει να λαμβάνεται κυρίως υπόψη το συμφέρον του παιδιού, που θα γεννηθεί». Η καλή όμως εντύπωση εξαφανίζεται στο άρθρο 3, όπου δίνονται οι ιατρικοί ορισμοί σημαντικών όρων, που θα χρησιμοποιηθούν στη συνέχεια.

Συγκεκριμένα αναφέρονται τα εξής:

Άρθρο 3 – Ορισμοί

[...] 4. *Γονιμοποίηση: η διεργασία συγχωνεύσεως των γαμετών, η οποία αρχίζει με τη διείσδυση ή την εισαγωγή του σπερματοζωαρίου στο ωοκύτταρο και ολοκληρώνεται με τη δημιουργία του ζυγότη.*

5. *Ζυγώτης: το ωοκύτταρο από τη γονιμοποίηση μέχρι και τη σύντηξη των δύο απλοειδών πυρήνων.*

6. *Γονιμοποιημένο ωάριο: το ωοκύτταρο μετά τη διείσδυση ή την εισαγωγή του σπερματοζωαρίου.*

8. *Εξωσωματική γονιμοποίηση και μεταφορά γονιμοποιημένων ωαρίων: η εκτός του σώματος της γυναίκας γονιμοποίηση ωαρίων, που έχουν ληφθεί από αυτήν επεμβατικά και η μεταφορά ενός ή περισσοτέρων γονιμοποιημένων ωαρίων στην ενδομήτρια κοιλότητα της ίδιας ή άλλης γυναίκας.*

13. *Κρυοσυντήρηση: η συντήρηση σε υγροποιημένο άζωτο γεννητικού υλικού, δηλαδή ορχικού ή ωοθηκικού ιστού, σπέρματος, γεννητικών*

κυττάρων και γονιμοποιημένων ωαρίων.

Όπως περιγράφονται οι όροι, μόνο σύγχυση προκαλούν και αυτό γιατί α) δε γίνεται αντιληπτό ανα προηγείται χρονικά η δημιουργία του γονιμοποιημένου ωαρίου και ακολουθεί ο σχηματισμός του ζυγότη ή το αντίστροφο, β) ο όρος γονιμοποιημένο ωάριο δεν υφίσταται ιατρικώς και δεν χρησιμοποιείται από συγγράμματα εμβρυολογίας⁹, γ) στη συνέχεια των ορισμών τα προεμφυτευτικά έμβρυα αναφέρονται συνεχώς ως «γονιμοποιημένα ωάρια» επιτείνοντας τη σύγχυση και προκαλώντας απορίες σχετικά με τη χρησιμότητα του όρου «ζυγότης», αφού αυτός δεν χρησιμοποιείται στη συνέχεια, δ) στους 15 συνολικά ορισμούς, οι οποίοι καλύπτουν ολόκληρο το φάσμα των εξειδικευμένων ιατροβιολογικών εννοιών, που χρησιμοποιούνται, δεν περιλαμβάνεται ο όρος γεννητικό υλικό, αν και ο όρος αυτός εμφανίζεται πολύ συχνά στη συνέχεια. Τα παραπάνω «λάθη» και «ασάφειες» εγείρουν σημαντικά ερωτήματα. Πρόκειται για αβλεψία του νομοθέτη; Η απάντηση είναι αρνητική, αφού ο νόμος ως σύνολο καλύπτει κάθε πλευρά του θέματος και δεν αφήνει τα γνωστά «παράθυρα», τα οποία συμπληρώνει στη συνέχεια η νομολογία. Πρόκειται για άγνοια ή έλειψη κατανόησης των τεχνικών αυτών όρων; Και πάλι η απάντηση είναι αρνητική, αφού στη συνέχεια του νόμου υπάρχουν διατυπώσεις και λεπτομέρειες, τις οποίες μόνο ιατροί και λοιποί επιστήμονες γνωρίζουν, όπως:

Άρθρο 4 παρ. 2: Πριν από την υποβολή σε μεθόδους I.Y.A. διενεργείται υποχρεωτικώς έλεγχος ιδίως για τους ιούς της ανθρώπινης ανοσοανεπάρκειας (HIV1, HIV2), ηπατίτιδα B και C και σύφιλη.

Η λεπτομέρεια, ότι στα δείγματα ελέγχονται δύο τύποι HIV, ο 1 και ο 2, δεν είναι γνωστή στο ευρύ κοινό.

Άρθρο 9 παρ. 3: Κατά την επιλογή των γαμετών (από τρίτο δότη) λαμβάνονται ιδίως υπόψη η ομάδα αίματος στο σύστημα ABO και Rhesus, καθώς και τα φαινοτυπικά χαρακτηριστικά των ληπτών με τους οποίους θα δημιουργηθούν δεσμοί συγγενείας.

Από τη διατύπωση που χρησιμοποιείται, ο νομοθέτης φαίνεται να γνωρίζει ότι οι ομάδες αίματος είναι πολλές και ότι χωρίζονται σε συστήματα, από τα οποία τα σημαντικότερα για τη δημιουργία ανοσολογικής αντίδρασης είναι τα ABO και Rhesus. Ο μέσος άνθρωπος θεωρεί ότι η ο-

μάδα αίματος αφορά μόνο στο σύστημα ABO και αγνοεί τις παραπάνω λεπτομέρειες.

Όλα αυτά αποδεικνύουν ότι ο νομοθέτης κατέχει πολύ καλά τα θέματα αυτά. Επομένως, η μη επαρκής διευκρίνιση των όρων «γονιμοποιημένο ωάριο», «ζυγώτης» και «γεννητικό υλικό» γίνεται με πλήρη γνώση και συνείδηση του νομοθέτη. Αυτό που επιδιώκεται, κατά τη γνώμη μας, είναι να φανεί κατ' αρχάς ότι χρησιμοποιεί τους σωστούς εμβρυολογικά όρους, οι οποίοι αποδίδουν μεγαλύτερη αξία στο πρώιμο έμβρυο, από ότι οι απαξιωτικοί γ' αυτό όροι «γονιμοποιημένο ωάριο» και, πολύ περισσότερο, «γεννητικό υλικό». Υποβαθμίζοντας, όμως, στη συνέχεια τα έμβρυα στο επίπεδο του γεννητικού υλικού, δηλαδή των γαμετών, επιτυγχάνει τη μη πρόκληση αντιδράσεων για τη μεταχείρησή τους ως «πράγματα». Σε σύγκριση με τον νόμο 3089/2002, όπου για τα προεμφυτευτικά έμβρυα χρησιμοποιείται από την αρχή, συστηματικά και αποκλειστικά, ο όρος «γονιμοποιημένο ωάριο», ο νομοθέτης του 3305/2005 μεταβάλλει συνεχώς την ορολογία του προς το απαξιωτικότερο: Από τον «ζυγώτη» και το «γονιμοποιημένο ωάριο» του άρθρου 3, περνά στο κεφάλαιο Β', άρθρο 6 στο «γεννητικό υλικό», διατηρώντας τουλάχιστον τον όρο «γονιμοποιημένο ωάριο», ενώ στο άρθρο 7 γίνεται και πάλι λόγος αδιακρίτως για «ζυγώτη» και «γονιμοποιημένο ωάριο», στο άρθρο 8 μόνο για «γονιμοποιημένο ωάριο» κ.ο.κ.

Πέρα από το ζήτημα της ορολογίας, ο νόμος αφιερώνει και ένα ολόκληρο άρθρο του, το άρθρο 11, στην έρευνα στα πλεονάζοντα έμβρυα και τα εμβρυϊκά βλαστοκύτταρα. Το άρθρο αυτό αποτελεί συνέχεια του 1459 Α.Κ., όπως αυτό αντικαταστάθηκε από τον νόμο 3089/2002 και επεξηγεί τους σκοπούς της έρευνας:

Άρθρο 11 – Έρευνα που δεν οδηγεί σε εγκυμοσύνη

1. Η έρευνα γίνεται σε πλεονάζοντες ανθρώπινους γαμέτες, ζυγώτες και γονιμοποιημένα ωάρια, που έχουν διατεθεί για το σκοπό αυτόν, σύμφωνα με το άρθρο 1459 Α.Κ.

2. Η εν λόγω έρευνα διενεργείται προκειμένου:

a. να διευρυνθούν οι γνώσεις για την ανθρώπινη αναπαραγωγή,

b. να βελτιωθούν οι μέθοδοι διάγνωσης και θεραπείας της υπογονιμότητας, καθώς και του ε-

λέγχου της γονιμότητας (αντισύλληψης),

γ. να εντοπισθούν τα αίτια των αποβολών και να αναπτυχθούν τρόποι αντιμετώπισής τους,

δ. να αναπτυχθούν τεχνικές ελέγχου και θεραπείας των γενετικών νόσων και των συγγενών ανωμαλιών,

ε. να μελετηθεί η **βιολογία των εμβρυϊκών βλαστικών κυττάρων** και οι πιθανές θεραπευτικές χρήσεις τους.

3. [...] γ. διενέργεια της έρευνας επί των γονιμοποιημένων ωαρίων εντός δεκατεσσάρων (14) ημερών από τη δημιουργία τους, χωρίς να λαμβάνεται υπόψη ο ενδιάμεσος χρόνος κρυοσυντήρησής τους.

Για την υιοθέτηση της θεωρίας του προεμβρύου και για τη νομοθετική απαξία του εμβρύου ως τη 14η ημέρα από τη γονιμοποίηση, έχουμε ήδη κάνει λόγο στα σχόλια του νόμου 3089/2002. Προσθέτουμε απλώς ότι με το άρθρο 11 γίνεται σαφώς πλέον λόγος για έρευνα σε εμβρυϊκά βλαστοκύτταρα, κάτι που απλώς υπονοούνταν στο 1459 Α.Κ.

Ποινικές κυρώσεις και αντιφάσεις στη θεώρηση του εμβρύου

Στο άρθρο 26 (κεφάλαιο Στ') του νόμου 3305/2005 περιγράφονται οι ποινικές κυρώσεις, που επιφέρει η μη τήρηση των διατάξεων του ίδιου. Προκαλούν εντύπωση οι ιδιαίτερα αυστηρές ποινές, που προβλέπονται για παράνομους χειρισμούς του γονιδιώματος (DNA) των εμβρύων και για την παράνομη αγορά, πώληση και μεσολάβηση προς πώλησή τους:

Κεφάλαιο ΣΤ' – ΚΥΡΩΣΕΙΣ
Άρθρο 26 (Ποινικές κυρώσεις)

1. Όποιος κατά παράβαση των άρθρων 1455 Α.Κ. και 2 παράγραφος 3 του παρόντος προβαίνει σε αναπαραγωγική κλωνοποίηση, σε επιλογή φύλου για μη ιατρικούς λόγους, σε δημιουργία χιμαιρών και υβριδίων, σε τροποποίηση του γονιδιώματος ανθρώπινων γαμετών και γονιμοποιημένων ωαρίων, σε μεταφορά ανθρώπινου γονιμοποιημένου ωαρίου σε ζώο ή σε ανάπτυξη ανθρώπινων γονιμοποιημένων ωαρίων εκτός του ανθρώπινου σώματος μετά την πάροδο δεκατεσσάρων (14) ημερών από τη γονιμοποίηση, τιμωρείται με ποινή κάθειρξης μέχρι δεκαπέντε (15) ετών.

2. Όποιος κατά παράβαση του άρθρου 8 πωλεί ή αγοράζει ή προσφέρει προς πώληση ή αγο-

ρά γεννητικό υλικό ή γονιμοποιημένα ωάρια ή προϊόντα προερχόμενα από γονιμοποιημένα ωάρια, καθώς και όποιος μεσολαβεί στην πώληση ή αγορά των ανωτέρω, τιμωρείται με ποινή κάθειρξης μέχρι δέκα (10) ετών.

Ο νομοθέτης στα δύο αυτά άρθρα αποδίδει στο «γονιμοποιημένο ωάριο» ιδιότητες προσώπου, αφού απαγορεύει πράξεις, που μπορεί να το βλάψουν ή να προσβάλλουν την προσωπικότητά του, όπως η αναπαραγωγική κλωνοποιίση, η οποία θεωρείται επιλήψιμη για πολλούς λόγους¹⁰, η τροποποίηση του γονιδίωματος των εμβρύων, η οποία μεταβάλλει τα χαρακτηριστικά του, και η δημιουργία χιμαιρών και υβριδίων, η οποία προκαλεί επικίνδυνη μίξη ειδών με απρόβλεπτες συνέπειες. Όλα τα παραπάνω αδικήματα τιμωρούνται με κάθειρξη ώς 15 έτη. Στο άρθρο 2 τιμωρείται η αγοραπωλησία μόνο εμβρύων (και όχι γαμετών) με την ποινή να είναι (διά με εκείνη της σωματεμπορίας (10 έτη)¹¹. Άρα, ο νομοθέτης αποδίδει σαφώς στο έμβρυο ιδιότητες πλήρους προσώπου, αφού επιφυλάσσει τόσο υψηλές ποινές για τα ανωτέρω περιγραφόμενα εγκλήματα. Συνεπώς έρχεται σε εμφανή αντίθεση με τη στάση του στα προηγούμενα άρθρα και ειδικότερα στο άρθρο 11, όπου επιτρέπει τη θανάτωση των εμβρύων, αντί να την τιμωρεί ως ανθρωποκτονία από πρόθεση με ισόβια κάθειρξη ή έστω με ποινή ανάλογη της προσβολής του εννόμου αγαθού της ζωής. Υπάρχει, λοιπόν, φανερή ανακολουθία και σύγχυση του νομοθέτη. Τελικά το έμβρυο είναι ή δεν είναι άνθρωπος; Η προσβολή του εννόμου αγαθού της ζωής του συνιστά ή όχι ανθρωποκτονία; Αν τα «γονιμοποιημένα ωάρια» είναι πρόσωπα, υποκείμενα δικαίου, πώς αναγνωρίζεται το δικαίωμα της καταστροφής τους από τους δότες-γονείς τους; Μπορούν ελεύθερα να διαθέτουν ένα έτερο έννομο αγαθό, ήτοι αυτό της ζωής των «γονιμοποιημένων ωαρίων»; Ούτε μπορεί να γίνει αποδεκτό ότι η απαιτούμενη προηγούμενη άδεια από την Εθνική Αρχή Ιατρικώς Υποβοηθούμενης Αναπαραγωγής, η σύσταση και λειτουργία της οποίας ρυθμίζεται λεπτομερώς στα άρθρα 19-25 του νόμου, έχει τον χαρακτήρα της συναίνεσης, καθώς συναίνεση σε ετεροπροσβολή δεν είναι νοητή¹².

Στην Αιτιολογική Έκθεση του νόμου επιχειρείται να εξηγηθεί η ανακολουθία αυτή, δηλαδή το να θεωρείται νομικά το έμβρυο πότε ως πράγμα και πότε ως πρόσωπο. Έτσι, μνημονεύεται η

ανάγκη προστασίας του δικαιώματος της ανάπτυξης της προσωπικότητας μέσω της απόκτησης απογόνων και η ανάγκη προστασίας της Δημόσιας Υγείας, χωρίς να αναλύεται τίποτα παραπάνω. Προφανώς ο νομοθέτης τελεί σε δυσχερή θέση, προσπαθώντας να συμβιβάσει αφ' ενός την ανάγκη προώθησης της πολλά υποσχόμενης έρευνας σε έμβρυα και αφ' ετέρου την υποχρέωση προστασίας του εμβρύου, το οποίο μάλλον θεωρεί ότι είναι άνθρωπος, αλλά δεν μπορεί, δεν θέλει και δεν έχει τη βούληση να αντιμετωπίσει τις συνέπειες, που θα είχε η άμεση αποδοχή αυτού του γεγονότος.

Συμπεράσματα

Η ελληνική νομοθεσία για τα βλαστοκύτταρα χαρακτηρίζεται τόσο από σημαντικές ασάφειες όσο και από σοβαρές αντιφάσεις: ασάφειες ως προς την ορολογία και αντιφάσεις ως προς τη θεώρηση του προεμφυτευτικού εμβρύου, πότε ως αντικειμένου και πότε ως υποκειμένου του δικαίου. Η επιλογή άλλωστε της 14ης ημέρας ως το όριο, πριν από το οποίο το έμβρυο δεν θεωρείται άνθρωπος, δεν αιτιολογείται επαρκώς (στην εισηγητική έκθεση του νόμου 3089/2002 αναφέρεται απλώς ότι τότε σχηματίζονται οι καταβολές του νευρικού ιστού). Δέον να επισημανθεί ότι σε κανένα από τα σύγχρονα εγχειρίδια εμβρυολογίας δεν δίνεται ιδιαίτερη βαρύτητα στη 14η ημέρα από τη γονιμοποίηση. Το όριο αυτό χρησιμοποιείται από τις περισσότερες «προοδευτικές» νομοθεσίες, προκειμένου να διευκολυνθεί η έρευνα στα εμβρυϊκά βλαστοκύτταρα και γενικά στα έμβρυα. Τι είναι «βολικό», όμως, δεν μπορεί σε καμιά περίπτωση να αποτελεί κριτήριο σε θέματα καθαρά επιστημονικά. Προκύπτει, συνεπώς, ότι η ελληνική νομοθεσία χρήζει βελτιώσεων σε θέματα ορολογίας, τα οποία σκοπίμως, όπως αποδείχτηκε ανωτέρω, διατυπώνονται ασαφώς, κρίνονται δε απαραίτητες σχετικές τροποποιήσεις ή τουλάχιστον τεκμηριώσεις για το τόσο επιστημονικά επισφαλές όριο της 14ης ημέρας.

Βιβλιογραφία

1. Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη Ε. Το δίκαιο ως εργαλείο κοινωνικού ελέγχου της υποβοηθούμενης αναπαραγωγής, στο περιοδικό Ίνδικτος, 2001; 14: 145-146.
2. Νικολόπουλος Π. Οριακά ζητήματα βιοηθικής-Νομικές συνώσεις, Σύναξη 1998; 68: 6.
3. Harris J, Morgan D, Ford M. Embryo and Fetus: Stem Cell Research and Therapy. S. Post Encyclopedia of Bioethics 2004;

- 2: 727.
4. Στο ίδιο, 730.
5. Συγκεκριμένα στα άρθρα 1455, 1456, 1458, 1460 του Οικογενειακού Δικαίου του Αστικού Κώδικα (AK).
6. Ο Έλληνας νομοθέτης εμφανίζει εξάρτηση από τη Βρετανική νομοθεσία. Στη Μ. Βρετανία, με τον νόμο του 1990 (in the Human embryology and Fertilization Act), υιοθετήθηκαν πλήρως τα πορίσματα της αναφοράς της επιτροπής Warnock (1985) για τη θεωρία του προεμβρύου. Η βρετανική νομοθεσία δεν αποδίδει καμία αξία προσώπου στα έμβρυα ώς τις 14 ημέρες από τη γονιμοποίηση, επιπρέποντας κάθε ειδούς έρευνα. Η Μ. Βρετανία ήταν άλλωστε και η πρώτη χώρα, η οποία εφάρμοσε αυτό που προβλέπεται και από τον Έλληνα νομοθέτη: την καταστροφή των εμβρύων μετά την παρέλευση 5ετίας. Αυτό συνέβη τον Αύγουστο του 1996, οπότε και θανατώθηκαν 3.300 έμβρυα, συγκλονίζοντας την κοινή γνώμη (M. Lemonick, «Sorry, your time is up», Time 12/8/1996, Vol 148, 8, p. 10-11).
7. Εθνική Επιτροπή Βιοηθικής. Εισηγήσεις: Ιατρικώς Υποβοηθούμενη Αναπαραγωγή, διαθέσιμο στην ιστοσελίδα της Επιτροπής, www.bioethics.gr ανακτημένο στις 31 Οκτωβρίου 2008.
8. Μηλαπίδου Μ. Ο Ν. 3305/2005 για την εφαρμογή των μεθόδων της υποβοηθούμενης αναπαραγωγής: Ποινικές κυρώσεις, στο Ζητήματα Βιοτεχνολογίας-Κλωνοποίηση, Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2006, σ. 93.
9. Εκτενής ανάλυση για το λανθασμένο του όρου έγινε στο κεφάλαιο της Σημασίας της ορολογίας στο 1ο μέρος, και στο 4ο μέρος στην κριτική του νόμου 3089/2002.
10. Όπως αναφέρει ο λέκτορας των πανεπιστημίων UCH και UCL του Λονδίνου Fr. Shenfield, η αναπαραγωγική κλωνοποίηση είναι επικίνδυνη, γιατί τα κλωνοποιημένα ζώα εμφανίζουν σοβαρά προβλήματα υγείας, υπάρχει αναστάτωση των γενεών, αυξημένος γενετικός προκαθορισμός και το εγχείρημα του γεννήτορα έχει σαφώς ναρκισσιστικό χαρακτήρα (Fr. Shenfield, Κλωνοποίηση: Αναπαραγωγική (έγκλημα:), Θεραπευτική (πανάκεια:), στο Ζητήματα Βιοτεχνολογίας-Κλωνοποίηση, Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2006, σελ. 22).
11. Όπως επισημαίνουν η καθηγήτρια Νομικής ΑΠΘ Μ. Καϊάφα-Γκυμάντη και η Μ. Μηλαπίδου, η ποινή των 10 ετών για την εμπορία του «γεννητικού υλικού», όπως ονομάζει τα έμβρυα, είναι ιδιαίτερα βαριά, καθώς η ποινική απαξία των πράξεων των άρθρων 323 Α ΠΚ και 351 ΠΚ περί σωματευτορίας επιτείνεται από το επιπρόσθετο στοιχείο της χρήσης βίας και από τον επιπρόσθετο σκοπό (Μ. Καϊάφα-Γκυμάντη, Οι ποινικές διατάξεις του Νόμου 3305/2005: Συμβολικό ποινικό δίκαιο για τις καταχρήσεις της βιοιατρικής στην ανθρώπινη αναπαραγωγή, στο Ζητήματα Βιοτεχνολογίας-Κλωνοποίηση, Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2006, σ. 86 και Μ. Μηλαπίδου, Ο νόμος 3305-2005 «για την εφαρμογή των μεθόδων της υποβοηθούμενης αναπαραγωγής»: Ποινικές κυρώσεις, στο Ζητήματα Βιοτεχνολογίας-Κλωνοποίηση, Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2006, σσ. 96-97).
12. Μηλαπίδου Μ, ό.π., σελ. 97.

